

U 28/2010 vp

**Valtioneuvoston kirjelmä Eduskunnalle ehdotuksesta
Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi (oikeus
saada tietoa oikeuksistaan rikosoikeudellisissa menette-
lyissä)**

Perustuslain 96 §:n 2 momentin mukaisesti lähetetään Eduskunnalle Euroopan komission 20 päivänä heinäkuuta 2010 tekemä ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktii-

viksi oikeudesta saada tietoa oikeuksistaan rikosoikeudellisissa menettelyissä sekä ehdotuksesta laadittu muistio.

Helsingissä 16 päivänä syyskuuta 2010

Oikeusministeri *Tuija Brax*

Lainsäädäntöjohtaja Asko Välimaa

OIKEUSMINISTERIÖ

MUISTIO
10.9.2010

EU/2010/1282

EHDOTUS EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON DIREKTIIVIKSI OIKEUDESTA SAADA TIETOA OIKEUKSISTAAN RIKOSOIKEUDELLISISSA MENETTELYISSÄ**1 Yleistä**

Euroopan komissio on 20 päivänä heinäkuuta 2010 tehnyt ehdotuksen Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi oikeudesta saada tietoa oikeuksistaan rikosoikeudellisissa menettelyissä (12564/10 DROIPEN 83 COPEN 162 CODEC 727). Ehdotus perustuu Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (SEUT) 82 artiklan 2 kohtaan.

Direktiivillä määritettäisiin epäillyn tai syytetyn oikeutta saada tietoa oikeuksistaan koskevat vähimmäisvaatimukset, joita olisi sovellettava rikosoikeudellisissa menettelyissä koko Euroopan unionin alueella.

Direktiiviehdotus käsitellään SEUT:n mukaan tavallista lainsäätämisyjärjestystä noudattaen. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että Euroopan parlamentti osallistuu päätöksentekomenettelyyn ja että ehdotuksen hyväksymiseen tarvitaan määränemmistö neuvostossa.

OSA-neuvosto hyväksyi marraskuussa 2009 päätöslauselman etenemissuunnitelmasta, jonka mukaan Euroopan unionin tasolla on toteutettava toimenpiteitä epäillyn tai syytetyn etenemissuunnitelmassa lueteltujen prosessuaalisten oikeuksien vahvistamiseksi rikosoikeudellisissa menettelyissä. Oikeus saada tietoa oikeuksistaan on yksi tässä etenemissuunnitelmassa luetelluista prosessuaalisista oikeuksista.

2 Pääasiallinen sisältö

Ehdotuksen 1 artiklan mukaan direktiivin tarkoituksena on vahvistaa säännöt, jotka koskevat epäillyn ja syytetyn oikeutta saada tietoa oikeuksistaan ja häntä vastaan nostetusta syyteestä.

Ehdotuksen 2 artikla koskee direktiivin soveltamisalaa. Direktiiviä sovelletaan siitä hetkestä lähtien, kun toimivaltaiset viranomaiset ovat antaneet henkilölle virallisella

ilmoituksella tai muulla tavoin tiedon siitä, että häntä epäillään tai syytetään rikoksen tekemisestä, asian lopulliseen ratkaisemiseen saakka. Direktiivin soveltamisala kattaa myös eurooppalaisen pidätysmääräyksen täytäntöönpanomenettelyn.

Ehdotuksen 3 artiklan 1 kohta sisältää yleisperiaatteen, jonka mukaan epäillylle tai syytetylle on ilmoitettava hänen prosessuaaliset oikeutensa viipymättä. Ilmoitus on tehtävä selkeällä ja helposti ymmärrettävällä kielellä, joko suullisesti tai kirjallisesti. Artiklan 2 kohdan mukaan epäillylle on ilmoitettava ainakin seuraavista prosessuaalisista oikeuksista: 1) oikeus avustajaan, tarvittaessa maksutta, 2) oikeus saada tietoa syyteestä ja, kun se on asianmukaista, oikeus perehtyä jutun asiakirja-aineistoon, 3) oikeus tulkkaukseen ja käännöksiin sekä 4) jos henkilö on pidätetty, oikeus saada asia viipymättä tuomioistuimen tutkittavaksi.

Ehdotuksen 4 artiklan 1 kohdan mukaan pidätetyn henkilön tulee saada viipymättä tietoa prosessuaalisista oikeuksistaan kirjallisesti (Letter of Rights). Hänelle on annettava mahdollisuus lukea kirjallinen ilmoitus oikeuksistaan ja hänen on annettava pitää sitä hallussaan koko vapaudenmenetyksen ajan. Artiklan 2 kohdan mukaan ilmoitus on laadittava selkeällä kielellä ja sen on sisällettävä ainakin 3 artiklan 2 kohdassa tarkoitetut tiedot. Direktiivin liitteessä I on malli tällaisesta kirjallisesta ilmoituksesta. Artiklan 3 kohdan mukaan kirjallinen ilmoitus oikeuksista on annettava epäillyn ymmärtämällä kielellä. Jäsenvaltioiden on varmistettava, että on olemassa menettely tiedon antamiseksi epäillylle tai syytetylle, joka on näkövammainen tai joka ei osaa lukea. Kun epäilty tai syytetty on lapsi, kirjallisen ilmoituksen sisältämä tieto tulee antaa myös suullisesti lapsen ikään, kehitystasoon ja älyllisiin ja emotionaalisiin kykyihin soveltuvalla tavalla. Artiklan 4 kohdan mukaan tilanteessa, jossa soveltu-

valla kielellä olevaa kirjallista ilmoitusta oikeuksista ei ole käytettävissä, epäillylle tai syytetylle on ilmoitettava hänen oikeuksistaan suullisesti hänen ymmärtämällään kielellä. Epäillylle on sen jälkeen annettava kirjallinen ilmoitus oikeuksista hänen ymmärtämällään kielellä ilman aiheutonta viivytystä eli heti kun ilmoitus on saatu käännettyä kyseiselle kielelle.

Artikla 5 koskee eurooppalaisen pidätysmääräyksen täytäntöönpanomenettelyn kohteena olevan henkilön oikeutta kirjalliseen ilmoitukseen oikeuksistaan. Kirjallisen ilmoituksen tulee sisältää tiedot tällaisen henkilön puitepäätöksen 2002/584/YOS mukaisista oikeuksista. Direktiivin liitteessä II on malli tällaisesta kirjallisesta ilmoituksesta.

Artikla 6 sisältää säännökset epäillyn tai syytetyksen oikeudesta saada tietoa syyteestä. Jäsenvaltioiden on varmistettava, että epäillylle tai syytetylle annetaan riittävät tiedot syyteestä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamiseksi (1 kohta). Annettavan tiedon tulee olla yksityiskohtaista ja se on annettava viipymättä epäillyn tai syytetyksen ymmärtämällä kielellä. Lapselle tiedot syyteestä on annettava hänen ikäänsä, kehitystasoonsa ja älyllisiin ja emotionaalisiin kykyihinsä soveltuvalla tavalla. (2 kohta) Artiklan 3 kohdan mukaan syyteestä tulee antaa seuraavat tiedot: a) kuvaus teko-olosuhteista mukaan lukien teon aika, paikka sekä epäillyn tai syytetyksen osallisuuden aste tekoon sekä b) teon luonne ja oikeudellinen luonnehdinta.

Ehdotuksen 7 artiklan 1 kohdan mukaan epäillylle tai syytetylle henkilölle, joka on pidätetty, tai hänen asianajajalleen tulee antaa mahdollisuus perehtyä jutun asiakirja-aineistoon sisältyviin asiakirjoihin, jotka ovat olennaisia pidättämisen tai vangitsemisen laillisuuden ratkaisemiseksi.

Artiklan 2 kohdan mukaan jokaisella epäillyllä tai syytetyllä tai hänen asianajajallaan tulee olla mahdollisuus perehtyä jutun asiakirja-aineistoon sen jälkeen, kun jutun tutkinta on päättynyt. Toimivaltainen viranomainen voi rajoittaa oikeutta tiedonsaantiin asiakirjoista, jos tiedon antaminen voisi aiheuttaa vakavaa vaaraa toisen henkilön hengelle tai voisi vakavasti vaarantaa jäsenvaltion, jossa rikosoikeudellinen menettely tapahtuu, sisäistä turvallisuutta. Oikeudenmukaisuuden

niin vaatiessa syytetty tai hänen asianajajansa voi pyytää luetteloa asiakirja-aineistoon sisältyvistä asiakirjoista. Artiklan 3 kohdan mukaan mahdollisuus perehtyä asiakirja-aineistoon tulee antaa maksutta ja hyvissä ajoin niin, että epäillyllä tai syytetyllä on mahdollisuus valmistella puolustustaan tai riitauttaa esitutkintapäätöksiä.

Ehdotuksen 8 artiklan 1 kohta edellyttää, että on olemassa menettely sen varmistamiseksi, onko epäilty tai syytetty saanut kaikki hänelle olennaiset tiedot artiklojen 3–7 mukaisesti. Epäillyllä tai syytetyllä on oltava käytettävissään tehokas oikeussuojakeino niissä tapauksissa, joissa hän ei saa näitä tietoja (2 kohta). Kun ilmoitus oikeuksista on tehty suullisesti 4 artiklan 4 kohdan mukaisesti, tämä on kirjattava siten, että ilmoituksen sisältö on tarkistettavissa.

Artikla 9 koskee koulutusta. Jäsenvaltioiden on varmistettava, että poliisi- ja oikeusviranomaiset saavat asianmukaista koulutusta artiklojen 3–8 mukaisten velvollisuuksien suorittamiseksi. Jäsenvaltioiden on erityisesti varmistettava, että viranomaisilla on riittävät tiedot artikkelissa 3 tarkoitetuista epäillyn ja syytetyksen oikeuksista, jotta turvataan asianmukainen tietojen antaminen näistä oikeuksista.

Ehdotuksen 10 artiklan mukaan tällä direktiivillä ei rajoiteta Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksessa, kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa, muissa kansainvälisen oikeuden säännöksissä tai minkään jäsenvaltion laissa turvattuja oikeuksia tai menettelyllisiä takeita eikä poiketa niistä, jos ne tarjoavat direktiiviä korkeatasoisemman suojan.

Artikla 11 koskee direktiivin täytäntöönpanoa, artikla 12 komission velvollisuutta antaa kertomus direktiivin täytäntöönpanosta sekä artikla 13 direktiivin voimaantuloa.

3 Vaikutus Suomen lainsäädäntöön

Esitutkintalain (449/1987) 10 §:n 1 momentin mukaan rikoksesta epäillylle, joka on otettu kiinni, pidätetty tai vangittu, on viipymättä ilmoitettava hänen oikeudestaan käyttää avustajaa. Esitutkintalain 29 §:n 2 mo-

mentin mukaan epäillylle on ennen kuulustelua tehtävä selko oikeudesta käyttää avustajaa esitutkinnassa sekä siitä, milloin hänelle voidaan määrätä puolustaja. Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietinnössä (Oikeusministeriön komiteamietintö 2009:2) ehdotetaan, että jatkossa epäillylle olisi ilmoitettava myös hänen kielellisistä oikeuksistaan (ehdotettu esitutkintalain 7 luvun 10 §).

Voimassa oleva lainsäädäntömme ei edellytä, että epäillylle ilmoitettaisiin hänen oikeuksistaan kirjallisesti. Edellä mainitut esitutkintalain mukaiset ilmoitukset voidaan nykyisin tehdä suullisesti. Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietinnössä ehdotetaan lain muuttamista siten, että oikeudesta käyttää avustajaa esitutkinnassa olisi ilmoitettava asianosaiselle kirjallisesti muussa kuin suppeassa esitutkinnassa käsiteltävässä asiassa (ehdotettu esitutkintalain 4 luvun 10 §).

Rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä annetussa laissa (1286/2003) säädetään eurooppalaisen pidätysmääräyksen täytäntöönpanomenettelyn kohteena olevalle henkilölle tehtävistä ilmoituksista. Lain 21 §:n mukaan luovutettavaksi pyydetylle on annettava todisteellisesti tiedoksi kiinniottamista ja luovuttamista koskeva pyyntö sekä selostettava sen sisältö. Luovutettavaksi pyydetylle on ilmoitettava, että hänellä on mahdollisuus suostua luovuttamisensa, ja lisäksi selostettava suostumuksen merkitys. Mainitun lain 20 §:n mukaan poliisin on selvitettävä luovutettavaksi pyydetylle hänen oikeutensa käyttää avustajaa sekä se, että hänelle voidaan määrätä puolustaja.

Epäilty saa yksityiskohtaiset tiedot syytteen sisällöstä, kun haaste annetaan hänelle tiedoksi. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 5 luvun 3 §:n mukaan haastehakemuksessa ilmoitettavia tietoja ovat syytteenalainen teko, sen tekoaika ja -paikka ja muut tiedot, jotka tarvitaan teon kuvailemiseksi sekä rikos, johon syyttäjä katsoo vastaajan syyllistyneen.

Esitutkintalain 11 §:n mukaan asianosaisella on oikeus saada tietoonsa, mitä esitutkinnassa on käynyt ilmi, niin pian kuin siitä ei voi aiheutua haittaa rikoksen selvittämiseksi. Esitutkinta-asiakirjojen julkisuudesta sääde-

tään viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa (julkisuuslaki, 621/1999). Julkisuuslain 11 §:n mukaan asianosaisella on oikeus saada tieto muunkin kuin julkisen asiakirjan sisällöstä, joka voi tai on voinut vaikuttaa hänen asiansa käsittelyyn. Pykälän 2 momentissa säädetään asianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoituksista. Mainitun momentin 2 kohdan mukaan asianosaisella ei ole oikeutta esitutkinnassa esitettyyn tai laadittuun asiakirjaan ennen tutkinnan lopettamista, jos tiedon antamisesta aiheutuisi haittaa asian selvittämiseksi. Myös muut momentissa mainitut asianosaisjulkisuuden rajoitusperusteet voivat tulla sovellettaviksi esitutkinnassa. Momentin 1 kohdan mukaan asianosaisella ei ole oikeutta asiakirjaan, josta tiedon antaminen olisi vastoin erittäin tärkeää yleistä etua taikka lapsen etua tai muuta erittäin tärkeää yksityistä etua. Momentin 7 kohdan säännöksellä rajoitetaan asianosaisen oikeutta tiedonsaantiin muun muassa todistajan, asianosaisen tai rikosilmoituksen tekijän yhteystietoihin, jos tiedon antaminen vaarantaisi tällaisen henkilön turvallisuutta, etuja tai oikeuksia.

Oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuudesta säädetään oikeudenkäyntien julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetussa laissa (370/2007). Asianosaisen oikeudesta tiedonsaantiin ja asianosaisjulkisuuden rajoitusperusteista säädetään lain 12 §:ssä. Asianosaisella on pääsääntöisesti oikeus saada tieto myös salassa pidettävästä oikeudenkäyntiasiakirjasta. Pykälän 2 momentin 1 kohdan mukaan asianosaisella ei ole oikeutta saada tietoa julkisuuslain 11 §:n 2 momentin 7 kohdassa tarkoitetuista yhteystiedoista.

Ehdotetun direktiivin säännökset velvoittaisivat nykyistä laajemmin ilmoittamaan epäillyille ja syytetyille heidän prosessuaalisista oikeuksistaan. Voimassa olevan lain mukaan epäillylle on muussa kuin suppeassa esitutkinnassa käsiteltävässä asiassa ilmoitettava hänen oikeudestaan käyttää avustajaa. Lainsäädännössämme epäillylle turvataan myös muut direktiiviehdotuksen 3 artiklan 2 kohdassa tarkoitettut oikeudet (oikeus saada tietoa syytteestä ja perehtyä jutun asiakirja-aineistoon, oikeus tulkkaukseen ja käännöksiin sekä pidätetyn oikeus saada asia viipymättä tuomioistuimen tutkittavaksi), mutta ei

nimenomaisesti edellytetä, että epäillylle ilmoitetaan näistä hänen prosessuaalisista oikeuksistaan.

Voimassa oleva lainsäädäntömme ei edellytä, että epäillylle tai pidätysmääräysmenettelyn kohteena olevalle henkilölle olisi ilmoitettava hänen oikeuksistaan kirjallisesti. Direktiivin 4 ja 5 artiklan vaatimukset prosessuaalisia oikeuksia koskevan kirjallisen ilmoituksen antamisesta (Letter of Rights) edellyttäisivät siten lainsäädäntömme muuttamista.

Kansallinen lainsäädäntömme täyttää pitkälti direktiivin vaatimukset oikeudesta saada tietoa syytteestä ja oikeudesta perehtyä jutun asiakirja-aineistoon. Ehdotetut asianosaisjulkisuuden rajoitusperusteet eivät kuitenkaan kaikilta osin vastaa voimassa olevaa lainsäädäntöämme.

4 Ahvenanmaan toimivalta

Ahvenanmaan itsehallintolain (1144/1991) 27 §:n 23 kohdan mukaan lainkäyttöä ja esitutkintaa koskevat asiat kuuluvat valtakunnan toimivaltaan.

5 Ehdotuksen vaikutukset

Direktiivin tavoitteena on turvata, että rikoksesta epäillyt ja syytetyt saisivat tietoa oikeuksistaan rikosoikeudellisissa menettelyissä sekä syytteen sisällöstä. Direktiivin mukaisten oikeuksien vähimmäisvaatimustasosta sopiminen helpottaisi vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen soveltamista jäsenvaltioiden välillä.

6 Toisten jäsenvaltioiden kannat

Direktiiviehdotusta käsitellään ensimmäisen kerran neuvoston työryhmässä 14—15.9.2010.

7 Instituutioiden kannat

Euroopan parlamentti ei ole vielä käsitellyt direktiiviehdotusta.

8 Ehdotuksen kansallinen käsittely ja käsittely Euroopan unionissa

Direktiiviehdotus on käsitelty oikeus- ja sisäasiat -jaostossa (jaosto 7) kirjallisessa menettelyssä 25.8—2.9.2010.

9 Valtioneuvoston kanta

Valtioneuvosto suhtautuu ehdotukseen lähtökohtaisesti myönteisesti. Rikosprosessuaalisilla oikeusturvatakeilla lisätään jäsenvaltioiden luottamusta toistensa järjestelmiin ja sitä kautta luodaan paremmat edellytykset tuomioiden ja päätösten vastavuoroiselle tunnustamiselle. Valtioneuvosto suhtautuu myönteisesti siihen, että unionin tasolla luodaan vähimmäissäännöt, joilla turvataan epäillyn tai syytetyn oikeus saada tietoa oikeuksistaan ja syytteen sisällöstä. Ehdotuksen yksityiskohtia tulee kuitenkin vielä harkita ja neuvotteluissa pyrkiä siihen, että sääntely on tarkoituksenmukaista ja riittävän joustavaa.